

ПРО ПОВТОРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФРАГМЕНТІВ КОЛЬЧУЖНОГО ПЛЕТИВА У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ В I тис.

Знахідки дрібних фрагментів кольчужного плетива у жіночих та дитячих похованнях Центральної та Східної Європи I тис., використані повторно як своєрідні амулети чи прикраси, розцінюються як традиція, що зародилась у сарматському середовищі на початку нашої ери та проіснувала у різних культурах протягом усього I тис.

Ключові слова: Центрально та Східна Європа, I тис., сармати, кольчужне плетиво, амулет, прикраса.

Серед знахідок озброєння на пам'ятках римського часу Центральної та Східної Європи доволі рідкісними є предмети захисного обладунку і, зокрема, кольчуги. Лише в окремих випадках зафіксовані цілі або значні фрагменти кольчуг. Переважно це невеличкі фрагменти кольчужного плетива чи навіть кілька переплєтених між собою кілець. Такі знахідки трапляються в похованнях різних культур римського часу. Зокрема, вони відомі в сарматських похованнях Кубані, Північного Причорномор'я, Криму, у карпських, пшеворських, черняхівських могилах, похованнях Німеччини, Чехії, Словаччини, Скандинавії тощо.

Досить часто знахідки фрагментів переплєтених металевих кілець трактують як залишки захисного обладунку — кольчуги чи комбінованого панциря. Проте фрагментованість не дає надійних підстав для реконструкції способу їхнього використання. Знахідки решток кольчужного плетива в жіночих похованнях і відсутність у цих комплексах інших предметів озброєння змушує деяких дослідників сумніватися в їхній належності до захисного обладунку. Зокрема, такий сумнів висловив І.М. Храпунов стосовно незначних фрагментів кольчужного плетива, виявлених у деяких похованнях римського часу південно-західного Криму. Дослідник відзначає їхню фрагментованість і звертає увагу, що вони виявлені в жіночих похованнях, а також зауважує, що призначення подібних предметів із залізних кілець залишається нез'ясованим. Очевидно, вони є характерними елементами культури, що поширилася в той час у кримських передгір'ях (Храпунов 2006, с. 43). Тож виникає питання про призначення подібних знахідок та спосіб їхнього використання.

Правомірним постає питання про повторне використання дрібних фрагментів кольчужно-

го плетива як прикрас чи амулетів. Така думка висловлена щодо подібних знахідок у Центральній Європі, зокрема пшеворській культурі (Czarnecka 1994; Kontny 2004, s. 155). Потрібно зазначити, що особливість знахідок дрібних фрагментів кольчужного плетива у пшеворських похованнях полягає в їхньому поєднанні з мініатюрними копіями предметів озброєння, що характерно переважно для жіночих поховань. Прикладом такого поєднання є знахідка в похованні 49 могильника в Опатуві (рис. 1, 1). У могилі виявлена смужка кольчужного плетива з прикріпленими підвісками у вигляді мініатюрних копій різних предметів: щита, ножів, ключів, ножиць і молотка (Godlowski 1959, s. 203—206). Знахідки подібних до опатувської смужок кольчужного плетива в жіночих похованнях дозволили висловити припущення, що вони використовувалися жінками як своєрідні браслети (Godlowski 1959, s. 203—206; Kontny 2004, s. 155).

Польська дослідниця К. Чарнецька, проаналізувавши подібні знахідки на пам'ятках римського часу Центральної Європи, зокрема, в пшеворській культурі, припустила, що дрібні фрагменти кольчужного плетива використовувалися в магічних практиках як амулети. На її думку, це могло бути спеціальне магічне спорядження жінок певного статусу. З писемних джерел відомо, що в германському світі жінки, які займалися магічними практиками, користувалися великою повагою і мали високий соціальний статус (Czarnecka 1994, p. 246).

К. Чарнецька відзначає, що в пшеворській культурі більшість знахідок дрібних фрагментів кольчужного плетива у похованнях пов'язуються з періодом В2/С1, у надельбському колі пам'яток вони дещо пізніші (Czarnecka 1994, p. 246). На думку Б. Контного, поширення в пшеворській культурі подібних амулетів-прикрас пов'язане з участю вандалів, носіїв пшеворської культури, у Маркоманських вій-

нах з Римською імперією (166—180 рр.). Як припускає дослідник, фрагменти кольчуг були своєрідними «пам'ятками» із військових походів, трофеями, що були зняті на побоїщах з убитих римлян (Kontny 2004, s. 155).

Залучення до розгляду подібних знахідок у похованнях Східної Європи дозволяє говорити, що традиція повторного використання фрагментів кольчужного плетива як амулетів чи прикрас значно ширша в територіальному та часовому аспектах. Це змушує уважніше поглянути на це явище, що, ймовірно, є виявом окремої стійкої традиції, яка проіснувала тисячоліття на значних просторах Центральної та Східної Європи.

Вважається, що кольчугу винайшли кельти у III ст. до н. е. (Robinson 1975, p. 164; Симоненко 1989, с. 68). І, мабуть, від I ст. до н. е. вона стала відома варварському населенню Центральної та Східної Європи як військові трофеї чи дарунки кельтів своїм союзникам. Зокрема, саме до цього часу дослідники відносять знайомство з кольчугою сарматів Східної Європи. Висловлено припущення, що це могло відбутися під час Мітрідатових воєн (Симоненко 1989, с. 69; Берлизов, Еременко 1998, с. 28). Саме I ст. до н. е. датуються найраніші знахідки фрагментів кольчуг у сарматських похованнях (Хазанов 1971, с. 60; Симоненко 1989, с. 67—69). Подібна ситуація спостерігається і в Центральній Європі на північ від Карпат, де перші залишки кольчуг походять із болотяних знахідок і датуються передримським часом (Kaczanowski 1992, s. 57).

Саме з трофейним походженням, очевидно, слід пов'язувати і виникнення традиції повторного використання фрагментів кольчуги у варварському середовищі. З цього погляду цікава знахідка виявлена в Криму в святилищі на перевалі Гурзуфське сідло. На пам'ятці зафіксовано 848 фрагментів залізної кольчуги, що складалась із дрібних кілець діаметром 4,0—5,0 мм. Кольчуга, як відзначає Н.Г. Новіченкова, була розрубана в святилищі і її фрагменти розкидані по всій його центральній частині. Знахідка датується I ст. до н. е. (Новіченкова 1998, с. 54, 56). Цікавим аспектом є подрібнення кольчуги на фрагменти та ритуальний його характер. Можливо, такі дії з трофейною кольчугою були першим кроком до повторного використання її фрагментів. Адже, згідно з магічними принципами, частина заміщає ціле. Тож захисні властивості кольчуги в бою могли переносити і на її фрагменти. Відтак вважалося, що захист, який забезпечувала кольчуга в бою,

в повсякденному житті, через магічні практики, міг замінити її уламок. А те, що кольчуга була знята з убитого ворога, лише посилювало її магічні властивості.

Повторне використання кольчужних фрагментів у Східній Європі також можна припускати уже від I ст. до н. е. Зокрема, в похованні 30 Нижньо-Джудатського могильника (Північний Кавказ, басейн верхнього Терека) знайдено фрагмент кольчуги невеликих розмірів (5,0 × 3,5 см), діаметр кілець 7,0—8,0 мм. Він виявлений біля лівої кисті похованого разом з амулетами. Дослідниця могильника М.П. Абрамова припускає повторне використання фрагмента кольчуги (Абрамова 1993, с. 78). Хоча цю знахідку від пшеворських відділяє значна часова та територіальна віддаль, все ж варто звернути увагу на їхню схожість, зокрема, щодо можливого використання як браслетів і поєднання з амулетами.

Більшість знахідок фрагментів кольчужного плетива в Східній Європі в римський час пов'язуються із сарматськими пам'ятками, а більшість сарматських знахідок походять із прикубанського «Золотого кладовища». Його кургани були пограбовані, тож склад комплексів не реконструюється (Гущина, Засецкая 1994). Кольчужні фрагменти, виявлені в курганах кладовища, дуже дрібні, часто складаються з кількох кілечок. Можливо, вони є залишками захисного обладунку, покладеного в могили катафрактаріїв. Проте не виключено, що частина з них могла бути використана повторно як амулети чи прикраси.

Приклади повторного використання фрагментів кольчужного плетива в жіночих сарматських похованнях дають пам'ятки південно-західного Криму. Зокрема, дрібні обривки виробів, сплєтених із залізних чи бронзових кілець, відомі на кримських могильниках Скалисте III, поховання Б37 та 44 (Богданова, Гущина, Лобода 1976, с. 146), Бельбек IV, поховання 223 (Ахметов, Гущина, Журавлев 2001, с. 175, 183), Чорноріченський, поховання 29 (Бабенчиков 1963, с. 108), Нейзац, поховання 59, 103 і 208 (Храпунов 1999, с. 263; 2006, с. 42—43). Виявлені у цих могилах фрагменти кольчужного плетива маленькі та мають вигляд частіше кількох з'єднаних між собою залізних кілець. Найбільший зразок (рис. 1, 5), що походить із поховання 59 могильника в Нейзаці, має вигляд смужки завдовжки 7,0 см (Храпунов 1999, с. 263, рис. 4, 8).

Деякі з цих знахідок дослідники трактували як залишки покладених до могили обладунків.

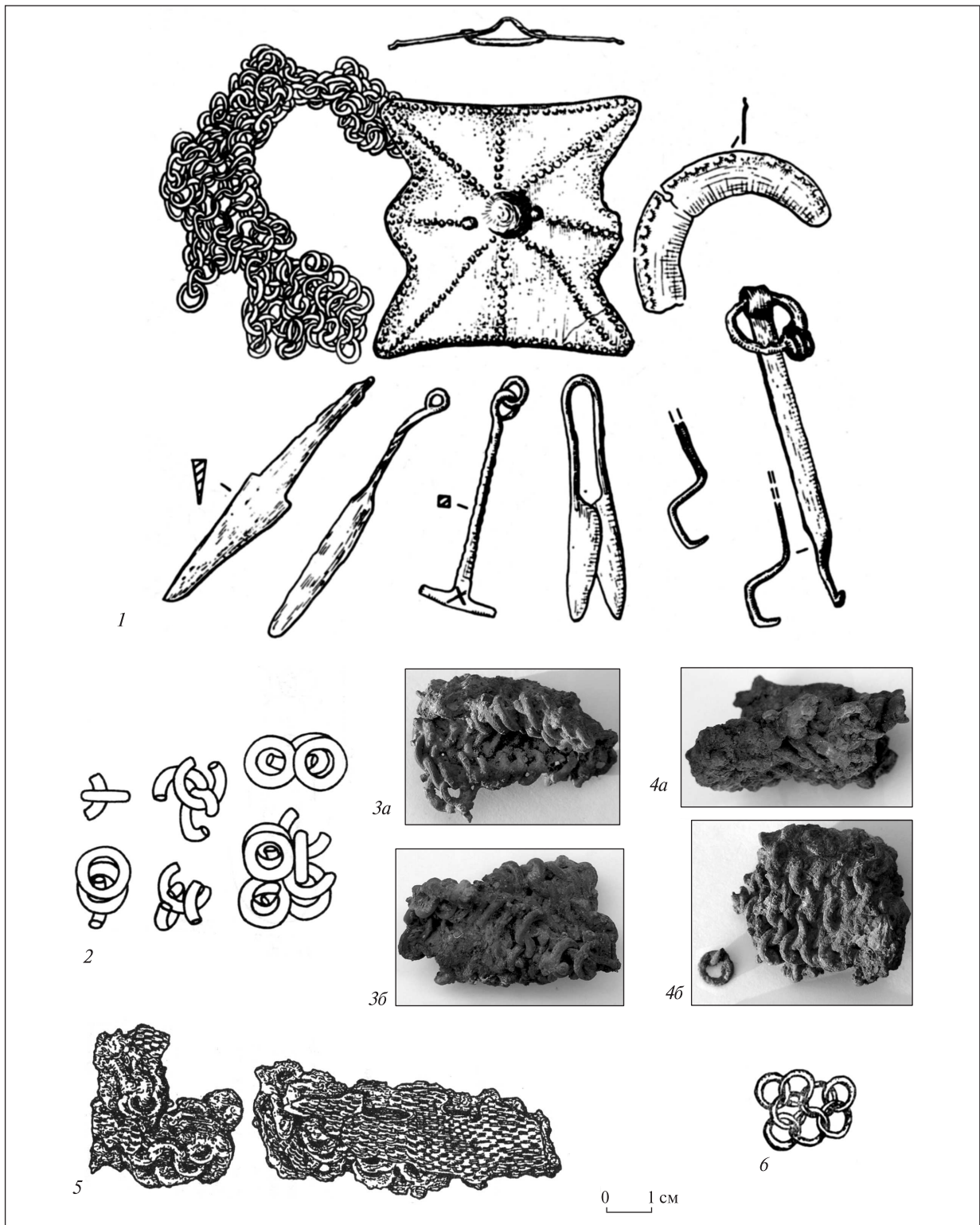

Рис. 1. Фрагменти кольчужного плетива з поховань римського часу Східної та Центральної Європи: 1 — Опатув, поховання 49 (за: Godlowski 1959); 2 — Бирлад-Валя-Сяке, поховання 426 (за: Palade 2004); 3 — Чернелів-Руський, поховання 243; 4 — Чернелів-Руський, поховання 73; 5 — Нейзац, поховання 59 (за: Храпунов 1999); 6 — Холмське, поховання 8 (за: Гудкова, Фокеев 1984). 1–5 — залізо, 6 — бронза

Проте, як аргументовано доводить І.М. Храпунов, фрагменти кольчужного плетива на цих могильниках, зважаючи на їхні розміри та обставини вміщення до могили, не є залишками

панцирів. Дослідник також звертає увагу, що в Скалистому III, Нейзаці та на Чорній річці вони виявлені в жіночих похованнях (Храпунов 2006, с. 43). Зокрема, в Нейзаці, в жіночих

похованнях 103 і 208 фрагменти виробів, сплетених із залізних кілець, виявлені на грудях небіжчиць разом з фібулами та бронзовими браслетом (поховання 103) чи кільцем (поховання 208) (Храпунов 2006, с. 34, 44). Потрібно відзначити, що згадані жіночі поховання вирізняються доволі різноманітним і багатим інвентарем (Храпунов 2006).

Схожа ситуація й на Чорноріченському могильнику, де в жіночому похованні 29 фрагменти кольчужного плетива знаходилися біля тазу разом з прикрасами та побутовими речами (Бабенчиков 1963, с. 108). Цікаву ситуацію спостерігаємо в подвійному похованні 223 могильника Бельбек IV, можливо, чоловіка та жінки. Але фрагменти кольчужного плетива були виявлені разом із крейдяними намистинами біля правої руки жінки (Ахметов, Гушина, Журавлев 2001, с. 175).

Знахідки фрагментів кольчужного плетива відомі в жіночих сарматських похованнях інших регіонів. Зокрема, в Буджаку, на сарматському могильнику в Холмському, в похованні 8 у районі шийних хребців разом з намистинами виявлено невеликий фрагмент кольчужного плетива, який, судячи з рисунка в публікації, складався з восьми переплетених бронзових кілець (рис. 1, б). Дослідники могильника охарактеризували знахідку як «*прикрасу зі з'єднаних бронзових кілець*» (Гудкова, Фокеєв 1984, с. 13, рис. 4, 15). Зважаючи на інвентар (зокрема, численне намисто і бісер, скроневі кільця), це поховання могло бути жіночим. Дослідники датували могильник кінцем II — першою половиною III ст. (Гудкова, Фокеєв 1984, с. 24—32).

Подібна знахідка відома також у похованні 24 західного некрополя в Танаїсі, яке дослідники датують IV ст. Біля правого передпліччя жінки віком 50—60 років (орієнтована головою на північний північний схід) знайдені фрагменти переплетених залізних кілець (їхній діаметр близько 0,9—1,0 см) і фрагмент невизначеного залізного предмета (Арсеньєва, Безуглов, Толочко 2001, с. 11, табл. 9, 11).

Додамо, що в Криму та в сарматів Угорщини традиція повторного використання фрагментів військового спорядження як прикрас чи амулетів не обмежувалася лише кольчугами. У подібному контексті в жіночих чи дитячих похованнях у цих регіонах відомі також елементи римської поясної гарнітури та навіть кінського спорядження (Масякин 2007, с. 131—132; Istvánovits, Kulcsár 1994, р. 410).

Знахідки дрібних фрагментів кольчужного плетива у похованнях відомі також в ара-

лі черняхівської культури. Зокрема, два подібні випадки маємо в Середній Наддніпрянщині. В дитячому похованні 12 могильника в Каневі виявлено кілька (не більше трьох—чотирьох, з яких збереглося одне ціле і одне фрагментоване) залізних скріплених між собою кілець. Вони виявлені поблизу лобної кістки. Дослідник могильника О.В. Петраускас припускає, що вони могли належати прикрасі типу «кольчужки» (Петраускас 1997, с. 192, 214, рис. 11, 11). У похованні 26 могильника Дідів Шпиль знайдено кілька з'єднаних залізних кілець дуже поганої збереженості. Їхній діаметр приблизно 1,0 см. Як і в попередньому випадку, дослідники припускають, що вони могли належати прикрасі типу «кольчужки». У похованні також знайдено пряслице та чотири коралові намистини (Терпиловський, Петраускас 2005, с. 60—61, 66).

На Чернелево-Руському могильнику, що на Західному Поділлі, виявлені два фрагменти кольчужного плетива, що походять із порушених поховань черняхівської культури, зокрема з дитячого поховання 243. Обидві знахідки (друга походить із поховання 73) схожі (рис. 1, 3, 4). Це — зігнуті смужки кольчужного плетива завширшки приблизно 4,0—5,0 см, що склалися з кілець діаметром близько 0,9—1,0 см (Тилішак 2010).

На території Румунії дрібні фрагменти кольчужного плетива відомі в похованні 426 могильника Бирлад-Валя-Сяке (рис. 1, 2) (Palade 2004, р. 135; 613, fig. 248) та у похованнях 65 і 74 могильника в Могошанах (Diaconu 1970, р. 29—30; fig. 15, 11, 12). За складом інвентарю поховання 65 Могошанського могильника та, можливо, згаданий комплекс із Бирлад-Валя-Сяке можуть бути ідентифіковані як жіночі. Невеликий фрагмент кольчужного плетива, що складався з кількох з'єднаних залізних кілець, також виявлений у похованні 254 карпського могильника Поянешти (Vichir 1973, р. 122; pl. 183, 11).

Для названих поховань характерною рисою є відсутність інших предметів озброєння. Зокрема, П. Качановський щодо подібних знахідок у Центральній Європі відзначає, що лише в одному випадку дрібний фрагмент кольчужного плетива у поховальному комплексі поєднувався з предметами озброєння. І це — на понад 50, згідно каталога дослідника, знахідок (Kaczanowski 1992, s. 59).

Відтак сумнівно, що невеликі фрагменти кольчуги були покладені в поховання як символічна заміна цілого обладунку. Проти цього

свідчить також зв'язок таких знахідок саме з жіночими та дитячими похованнями. Тож правомірним є припущення про повторне використання уламків кольчуг як прикрас чи амулетів. Додамо, що в похованнях фрагменти кольчужного плетива виявляють переважно в області передпліччя і кистів небіжчиків, грудей або голови, що також може вказувати на користь припущення про їхнє використання як прикрас чи/і амулетів.

Таким чином, у римський час серед різноетнічного населення Східної та Центральної Європи поширюється традиція повторного використання фрагментів кольчужного плетива в складі поховального інвентарю жіночих і дитячих поховань.

Відзначимо, що в другій половині IV — першій половині V ст. подібна традиція проникає і до провінційно-римського населення. Зокрема, на могильнику того часу в Штрибинці (Хорватія) дрібні фрагменти кольчужного плетива виявлені у двох дитячих похованнях (45 і 84). На думку Б. Міготті, вони були покладені до могили як захисні амулети. Хорватська дослідниця пов'язує появу подібних речей у похованнях провінційно-римського населення з варварськими впливами (Migotti 2007, s. 211).

Оскільки у варварському світі не відомо власних центрів виробництва кольчуг, можна припускати, що джерелом кольчужного плетива були переважно римські вироби, що потрапляли до варварів як трофеї. Мабуть, з подіями Маркоманських воєн, як це відзначають польські дослідники, слід пов'язувати поширення знахідок кольчужного плетива у пшеворській культурі.

Що ж до походження цієї традиції, то ранні прояви дозволяють пов'язувати її з північно-східним Причорномор'ям, у сарматському середовищі якого вона й зародилася. Під час Маркоманських воєн, у яких брали участь і сармати, і вандали — носії пшеворської культури, останні могли перейняти цей звичай.

На користь поширення подібних традицій у пшеворській культурі саме від другої половини II ст. може, зокрема, свідчити така деталь: амулети у вигляді мініатюрних знарядь праці та зброї відомі в ній від I ст. (Czarnecka 1994, s. 250), а от їхнє поєднання з фрагментами кольчужного плетива поширюється саме від періоду B2/C1, тобто з часу Маркоманських воєн.

Можливо, саме з трансформацією сарматської традиції використання фрагментів кольчужного плетива в жіночому костюмі маємо справу в населення Приуралля, де, зокрема на пам'ятках мазунінського типу, поширені своє-

рідні жіночі прикраси — накісники у формі мішечка з переплєтених залізних кілець, нашитих на тканину (Мальшева 1999, с. 11; Красноперов 2006, с. 11).

Традиція використання фрагментів кольчужного плетива як певних амулетів продовжувалася в різних культурах Центральної та Східної Європи протягом усього I тис. Характерною рисою лишається зв'язок таких знахідок з жіночими чи дитячими похованнями. Хоча вони трапляються не часто, їхня географія широка. Зокрема, дрібні фрагменти кольчужного плетива відомі в жіночих гепідських похованнях V—VI ст. (Csallany 1961, S. 262—263). Приміром, на гепідському могильнику Szolnok-Szanda (Угорщина) вони виявлені в двох жіночих похованнях (24 і 49) (Bona, Nagy 2002, S. 205, 209; Taf. 32, 24, 3; 35, 49, 2). В той же час на цьому кладовищі в чоловічих могилах зі зброєю, зокрема мечами та щитами, фрагментів кольчуг не зафіксовано. Тож доцільно припускати, що виявлені в жіночих похованнях кольчужні фрагменти були повторно використані як амулети чи прикраси. Подібні знахідки відомі й у Західній Європі. Зокрема, М.М. Казанський відзначає, що вони трапляються на меровінгських пам'ятках у жіночих похованнях (Казанский 2008, с. 309).

У лісовій зоні Східної Європи знахідки фрагментів кольчужного плетива відомі на Арміївському могильнику. Зокрема, в жіночому похованні А 198 виявлено фрагмент із восьми кілець діаметром 14,0 мм. Як зазначає М.Р. Полеских, ця знахідка, як і більший фрагмент із поховання А 186, безумовно, не місцевого походження і, мабуть, була бойовим трофеєм (Полеских 1968, с. 206—207).

Наприкінці I тис. подібна традиція поширюється і в слов'янському світі. Невеликі фрагменти кольчужного плетива (10—40 кілець) відомі на деяких могильниках VIII—X ст., зокрема у Волинцівському. У похованнях вони супроводжувалися типовими жіночими речами — намистинами, скроневидами кільцями чи спіральними пронизками. Як відзначає А.М. Кирпичников, у таких похованнях немає зброї і фрагменти кольчужного плетива, мабуть, становили заупокійний дар чоловіків. Дослідник припускає, що вони мали символічне значення, відображаючи чоловічий первень, і становили почесне подружнє приношення. Аналогічну роль, на думку дослідника, виконували жіночі намистини в чоловічих похованнях (Кирпичников 1971, с. 9). Можна відзначити, що знахідки фрагментів кольчужного плетива у

слов'янських жіночих похованнях з'являються раніше за масове поширення кольчуги як захисного спорядження східнослов'янських воїнів. Зокрема А.М. Кирпичников зауважує, що у військових похованнях знахідки кольчуг фіксуються лише від X ст. (там само). Тож не виключено, що фрагменти кольчуг у слов'янських жіночих похованнях також можуть бути рештками військових трофеїв, як і в пшеворській культурі римського часу.

Варто додати, що і на дружинних некрополях X ст. в Гніздові (Смоленщина) та Чернігові відомі знахідки дрібних фрагментів кольчужного плетива в жіночих похованнях. Зокрема, на 1960-і рр. А.М. Кирпичников вказав не менше семи таких випадків (там само).

Таким чином, маємо підстави припускати, що в I тис. серед населення Східної та Центральної Європи поширюється традиція повторного використання фрагментів кольчужного плетива як певних амулетів чи прикрас, що використовувалися переважно представницями жіночої статі. Враховуючи це, слід обережніше підходити до інтерпретації таких знахідок, особливо в жіночих чи дитячих похованнях, як решток військового обладунку. Але так само правомірно ставити питання й про те, чи завжди невеликі фрагменти кольчужного плетива, які виявляють у похованнях воїнів, були символічною заміною обладунку, чи не могли вони виконувати роль амулетів, як у жіночих могилах?

- Абрамова М.П. Центральное Предкавказье в сарматское время (III в. до н. э. — IV в. н. э.). — М., 1993.
- Арсеньева Т.М., Безуглов С.И., Толочко И.В. Некрополь Танаиса. Раскопки 1981—1995 гг. — М., 2001.
- Ахметов И.Р., Гущина И.И., Журавлев Д.В. Богатое погребение II в. н. э. из могильника Бельбек IV // Поздние скифы Крыма. — М., 2001. — С. 175—186.
- Бабенчиков В.П. Чорноріченський могильник // АП. — 1963. — XIII. — С. 90—122.
- Берлизов Н.Е., Еременко В.Е. Латенские импорты в сарматских памятниках Причерноморья: проблема интерпретации // Древности Кубани. — Краснодар, 1998. — 7. — С. 25—33.
- Богданова Н.А., Гущина И.И., Лобода И.И. Могильник Скалистое III в юго-западном Крыму (I—III вв.) // СА. — 1976. — № 4. — С. 121—151.
- Гудкова А.В., Фокеев М.М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I—IV вв. н. э. — К., 1984.
- Гущина И.И., Засецкая И.П. «Золотое кладбище» римской эпохи в Прикубанье. — СПб., 1994.
- Казанский М.М. Оружие «западного» и «южного» происхождения в лесной зоне России и Беларуси в начале средневековья // Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. — Тула, 2008. — 1. — С. 304—324.
- Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. — Вып. 3: Доспех, комплект боевых средств IX—XIII вв. — М., 1971.
- Красноперов А.А. Костюм населения чегандинской культуры в Прикамье (II в. до н. э. — V в. н. э.). — Автореф. дисс. ... канд. истор. наук. — Ижевск, 2006.
- Мальшева О.В. Женский костюм Среднего Прикамья в эпоху Великого переселения народов // Finno-Ugrica. — Казань, 1999. — 1. — С. 10—22.
- Масякин В.В. Римские фибулы и детали ремной гарнитуры из некрополя Заветное // Древняя Таврика. — Симферополь, 2007. — С. 125—138.
- Новиченкова Н.Г. Римское военное снаряжение из святилища у перевала Гурзуфское седло // ВДИ. — 1998. — № 2. — С. 51—67.
- Петраускас О.В. Могильник черняховской культуры в г. Каневе — ул. Пушкина // Studia Gothica. — Lublin, 1997. — II. — S. 189—220.
- Полесских М.Р. Боевое оружие и снаряжение из могильников армиевского типа // СА. — 1968. — № 1. — С. 198—207.
- Симоненко А.В. Импортное оружие у сарматов // Кочевники евразийских степей и античный мир (проблемы контактов). Мат-лы 2-го археолог. семинара. — Новочеркасск, 1989. — С. 56—73.
- Терпиловський Р.В., Петраускас О.В. Черняхівські поховання могильника Дідів Шпиль на Канівщині // Археологія. — 2005. — № 1. — С. 58—69.
- Тилищак В.С. Знахідки кольчужного плетива на Чернелево-Руському могильнику // Археологія Правобережної України. — К., 2010. — С. 125—131 (Археологія і давня історія України. — 2).
- Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. — М., 1971.
- Храпунов И.Н. О позднесарматской археологической культуре в Крыму // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (к 100-летию Б.Н. Гракова). — Запорожье, 1999. — С. 262—268.
- Храпунов И.Н. Две могилы с погребениями женщин из некрополя Нейзац // МАИЭТ. — Симферополь, 2006. — XIII. — С. 31—55.

- Bichir Gh.* Cultura carpică. — București, 1973.
- Bona I., Nagy M.* Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet. I. — Budapest, 2002.
- Csallany D.* Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454—568 u. z.). — Budapest, 1961.
- Czarnecka K.* The re-use of Roman military equipment in barbarian context. A chain-mail souvenir? // *Journal of Roman Military Equipment Studies*. — 1994. — 5. — P. 245—253.
- Diaconu G.* Mogoșani. Necropola din secolul IV e. n. — Tîrgoviște, 1970.
- Godlowski K.* Materiały z cmentarzyska z późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck // *Materiały archeologiczne*. — Kraków, 1959. — 1. — S. 173—277.
- Istvánovits E., Kulcsár V.* Roman and Germanic elements in the armament of the barrow-graves of the 2nd—3rd centuries A. D. in the Great Hungarian Plain // *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*. — Lublin; Marburg, 1994. — P. 405—416.
- Kaczanowski P.* Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum. — Kraków, 1992.
- Kontny B.* Uzbrojenie kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich i początkach okresu wędrówek ludów // *Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku*. — Lublin; Warszawa, 2004. — S. 143—161.
- Migotti B.* Ulomci karičastog oklopa kao amuleti na kasnorimskom groblju Štrbinci kod Đakova // *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*. — Zagreb, 2007. — 24. — S. 203—212.
- Palade V.* Așezrea și necropola de la Bârlad-valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea — a doua jumătate a sec. al V-lea). — București, 2004.
- Robinson G.* The Armour of Imperial Rome. — London, 1975.

Надійшла 10.02.2011

V.C. Тылицак

О ПОВТОРНОМ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ФРАГМЕНТОВ КОЛЬЧУЖНОГО ПЛЕТЕНИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ В I тыс.

Рассмотрены находки мелких фрагментов кольчужного плетения в женских и детских погребениях Центральной и Восточной Европы I тыс. Они были использованы вторично в качестве своеобразных амулетов или украшений. Ранние проявления этой традиции позволяют связывать ее истоки с северо-восточным Причерноморьем. По-видимому, она зародилась именно в сарматской среде. В римское время традиция использования фрагментов кольчужного плетения в составе инвентаря женских и детских погребений распространяется среди разноэтничного населения Восточной и Центральной Европы, и этот обычай проявляется в различных культурах Центральной и Восточной Европы до конца I тыс.

V.S. Tylishchak

ON REPEATED USAGE OF FRAGMENTS OF MAIL BRAIDS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE IN THE 1st MILLENNIUM

Finds of small fragments of mail braids in burials of women and children in Central and Eastern Europe of the 1st millennium are considered. They were used repeatedly as singular amulets or adornments. Early demonstrations of this tradition allow the author to relate its roots with the north-eastern coast of the Black Sea. Apparently, it originated from the Sarmatian milieu. In the Roman times the tradition to use fragments of mail netting in the inventory of women's and children's burials extended within the multiethnic population of Eastern and Central Europe; and this custom was used in various cultures of Central and Eastern Europe till the end of the 1st millennium.